

“Спочатку було Слово,
і Слово було в Бога,
і Слово було Бог”.

Євангеліє від Івана, 1:1

ПЕРЕДМОВА

*М*ова науки – складне і містке поняття, яке використовується для об’єктивної дійсності. У науковій літературі до потрактування значення цього феномена сформувався підхід, що враховує його пізнавальну, комунікативну і практично-діяльну функції. Змістовим ядром наукової мови є її вербальна підсистема (англ. *verbal language*).

Актуальність дослідження вербальної мови суспільної географії зумовлена багатьма чинниками. Насамперед це потреба у систематизації наявного фахового лексикону, виявлення поняттєво-термінних “прогалин” та визначення головних напрямів її удосконалення. Важливим є також динамічний розвиток теоретико-методологічної думки, що зумовлює виникнення нових понять і термінів, концептуальних систем. Суспільна географія створює свою наукову мову відповідно до суспільних змін, які відбуваються набагато швидше, ніж у природі. Зокрема, це посилює соціологізацію та екологізацію суспільно-географічної лексики, зумовило інтенсивний розвиток політико-географічної та геополітичної термінології, активну вербалізацію особливостей розвитку постіндустріального суспільства, формування міждисциплінарного словника з проблем глобалістики і регіоналістики, становлення професійного лексикону на основі застосування новітніх інформаційних технологій.

Важливість анонсованого дослідження особливо зростає за глобалізаційних процесів, що зумовило потребу узгодження національної та інтернаціональної (міжнародної) наукових мов для посилення фахової комунікації. Підняття статусу наукової українськомовної термінології сприяє умотивована заміна чужомовних запозичень, пропонування зразків географічного назовництва згідно з чинними правописними нормами. Окрім цього, культура мови науки є визначальною для формування професійної компетентності фахівців, їхньої здатності до наукового пізнання та критичного мислення.

Унаслідок мовних і позамовних процесів у суспільно-географічній науці постала проблема вербальних засобів концептуалізації її поняттєвого ядра. Концептуалізацію розуміємо як теоретичне осмислення масиву емпіричних даних, визначення взаємозв'язку понять для відображення сучасних особливостей і тенденцій розвитку науки. Концептуалізація відбувається через усталення обсягу і змісту наукових понять, з'ясування їхніх значень, надання поняттям нових смислів, логічне упорядкування термінології через поняттєво-термінні системи.

Потреба в усталенні обсягу і змісту суспільно-географічних понять зумовлена процесами їхньої детермінологізації та ретермінологізації через активні термінні запозичення внаслідок стрімкого поповнення терміносистем за умов інформаційно-технологічного прогресу, а також сучасних можливостей наукової комунікації.

Мета дослідження полягає в розкритті лінгвальних і екстралінгвальних чинників зародження, становлення і розвитку вербальної мови суспільно-географічної науки та висвітленні її змісту в динамічному аспекті.

Досягнення цієї мети передбачає поставлення і виконання таких завдань:

- розкрити сутність, структуру та історію поступу вербальної мови суспільно-географічної науки;
- визначити специфіку наукової мови суспільної географії з огляду на логічну типологізацію понять і термінів;
- проаналізувати виникнення і використання нечітких понять суспільної географії та окреслити напрями їхньої формалізації;
- з'ясувати важливість метафоризації для географічного термінотворення;
- висвітлити значення поняттєво-термінологійного аналізу для удосконалення вербальної мови суспільної географії;
- схарактеризувати лінгвальні та екстралінгвальні чинники суспільно-географічного термінотворення;
- обґрунтувати та апробувати алгоритм суспільно-географічного термінотворення через послідовну позначку просторових об'єктів, відношень, процесів;
- окреслити логіко-семантичні детермінанти понять *суспільно-географічний об'єкт, суспільно-географічне відношення, суспільно-географічний процес*;
- виконати поняттєво-термінологійний аналіз концептуальних категорій *геопросторова позиційність, межа, помежів'я, геопросторова органі-*

зація суспільства, геообраз; виявити еволюцію їхніх сенсів і контекстуальних значень.

Об'єктом дослідження є вербальна мова суспільної географії, зокрема її поняттєво-термінний і концептно-категоріальний компоненти з погляду адекватного (однозначного, повного) відображення суспільної геодійсності.

Предмет дослідження становлять чинники зародження, становлення і розвитку вербальної мови суспільної географії, процеси її концептуалізації в єдності логічного та лексичного значень, визначення поняттєво-термінних і теоретичних лакун у мовній системі науки, використання суспільно-географічних понять у законах і теоріях науки.

Питання становлення і розвитку вербальної мови географії у наукових публікаціях висвітлені загалом недостатньо. У царині окремих напрямів суспільно-географічних термінологійних досліджень працювали і працюють українські учені О. Ващенко, А. Голіков, М. Дністрянський, С. Іщук, Ю. Кисельов, П. Масляк, К. Мезенцев, Л. Немець, Я. Олійник, М. Пістун, С. Рудницький, І. Ровенчак, І. Савчук, О. Топчієв, О. Шаблій та ін. Для розкриття еволюції суспільно-географічних понять і термінів проаналізовано праці учених советського періоду, сучасні зарубіжні теоретичні та енциклопедичні видання. Загальні особливості розвитку наукової мови розкрито на основі лінгвофілософських концепцій і напрацювань когнітивної і соціальної лінгвістики. Для формування поняттєво-термінної системи суспільної географії визначальними є також праці знаних українських термінознавців: А. Д'якова, З. Куделько, Т. Кияка, І. Кочан, О. Кочерги, Г. Мацюк, Г. Наконечної, Т. Панько, Л. Полюги, П. Селігея, О. Сербенської та ін.

Матеріалами для дослідження питань зародження, становлення і розвитку мови суспільно-географічної науки стали вербальні тексти монографічного, навчально-наукового характеру, а також тлумачні словники української мови. Для їхнього аналізу використано теоретико-методологічний і методичний, універсальний і національний, ретроспективний і перспективний, критичний і раціонально-конструктивний, а також порівняльний підходи. Важливим у дослідженні є персоніфікований підхід, позаяк формування вербальної мови географічної науки відбувалося й відбувається у процесі діяльності визначних особистостей науки, освіти, культури.

З огляду на вимогу точності до позначки понять у дослідженні зроблено багато покликів на використані джерела, дано пряме і непряме цитування наукових праць, зазначено походження термінолексем.

Передмова

Наукова новизна отриманих результатів зумовлена тим, що вперше в українській суспільній географії проаналізовано особливості зародження, становлення і розвитку її вербальної мови. Зокрема,

уперше:

- на лінгвофілософській основі розкрито зміст поняття *вербальна мова суспільної географії*;

- обґрунтовано та апробовано семіотичну, текстову і комунікативно-прикладну концепції вербальної мови суспільної географії;

- використано метод семантичного трикутника для з'ясування сутності суспільно-географічних понять в єдності їх концептуального змісту і мовного вираження;

- окреслено загально- і конкретнонаукові проблеми змістового, лінгвального унормування та розвитку суспільно-географічної термінології;

- виявлено тенденцію до узагальнення змісту суспільно-географічних понять, що забезпечує концептуалізацію науки;

- у науковий обіг запроваджено і виозначено такі поняття: нечіткі поняття, географічна метафоризація, географічна лексикологія, географічне термінознавство, геотекстологія, географічна неологіка, географічна мовнонаукова мода, коннектогеографія, агональний геопростір;

- виконано періодизацію історії формування української суспільно-географічної термінології;

удосконалено:

- принципи і методику конкретнонаукового поняттєво-термінологічного аналізу;

- алгоритм суспільно-географічного термінування через послідовну позначку просторових об'єктів, відношень, процесів;

отримали подальший розвиток:

- науково-теоретичні узагальнення українських і закордонних дослідників щодо чинників зародження, становлення і розвитку наукової мови суспільної географії;

- поняттєво-термінні системи “Концептуальні суспільно-географічні об'єкти”, “Концептуальні суспільно-географічні відношення”, “Концептуальні суспільно-географічні процеси” через використання мовних одиниць на позначку сучасних дослідницьких об'єктів і явищ, а також застосування українськомовних відповідників;

- концептуалізація понять *геопозиційність*, *геопросторова межа*, *помежів'я*, *геопросторова організація суспільства*, *геообраз*.

Викладені методологічні підходи зумовили структуру монографії. Вона складається з дев'яти розділів. У першому розділі висвітлено тео-

ретико-методологічні засади дослідження вербальної мови суспільно-географічної науки, зокрема філософську сутність мови науки, еволюцію історико-філософських поглядів на мову, схарактеризовано семіотичну, текстову концепції мови науки, виконано історичний дискурс її розвитку.

У другому розділі вияснено значення української географічної лексики для утворення та унормування терміносистем; розкрито історію української географічної лексики на класичному і модерному етапах її розвитку; висвітлено головні типи лексикографічних праць; виокремлено проблеми суспільно-географічної термінології як вислід її історичного розвитку.

Особливості поняттєво-термінної домінанти вербальної мови суспільної географії проаналізовано у третьому розділі. У ньому розкрито сутність, види понять і термінів з особливою увагою до нечітких; висвітлено методологічні принципи термінування понять, зокрема відображення (рефлексії), системності, дериватності, антонімії (бінаризму), тринітаризму, традиції, передбачення; з'ясовано головні правила термінування й означення понять; наголошено на метафоризації як прикметі географічного термінотворення; з'ясовано сутність, принципи та головні методи поняттєво-термінологічного аналізу, зокрема типологічний, фреймової семантики, формально-логічний, лінгвістичної змінної, етимологічний, історико-лінгвістичний.

Центральними у монографії є четвертий, п'ятий і шостий розділи, у яких з'ясовано сутність процесу концептуалізації суспільно-географічних терміносистем через унормування термінів на позначку відповідно суспільно-географічних об'єктів, суспільно-географічних відношень та суспільно-географічних процесів. Доведено важливість дотримання у процесі термінотворення і терміновжитку належних кваліфікаційних ознак. Задекларовано потребу становлення суспільно-географічного термінознавства як наукового напрямку теорії географії, який позиціоновано на змістовому перетині загального термінознавства, історії географічної науки, теорії географічної науки. Висвітлено значення суспільно-географічного термінознавства для розвитку науки та його сучасні теоретико-методологічні проблеми.

Широке потрактування концептуалізації наукової мови, що, окрім поняттєво-термінного ядра, стосується також її аксіологічного та образного компонентів, зумовило зміст решти розділів монографії, у яких відповідно розкрито еволюцію смислів геопросторових концептів *межа*, *помежів'я*, *геопросторова організація суспільства*, *геообраз*. Визначення трендів модернізації змісту та еволюції смислів суспільно-географіч-

Передмова

них концептів – найголовніше завдання у дослідженні сучасної вербальної мови науки, виконання якого даватиме змогу адекватно відобразити суспільно-географічну дійсність у всій повноті та різноманітті виявів.

Змістову частину монографії становлять спеціально написані, а також доповнені, доопрацьовані тексти, що побачили світ у різний час і в різних виданнях, об'єднані питаннями зародження, становлення та розвитку вербальної мови суспільно-географічної науки.

Висловлюємо вдячність науковому редакторові, Заслуженому діячеві науки і техніки України, докторові географічних наук, професорові О. Шаблю (Львівський національний університеті імені Івана Франка), рецензентам – докторам географічних наук, професорам Л. Заставецькій (Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка), С. Шевчуку (Полтавський державний аграрний університет) за прочитання тексту рукопису та цінні поради.